

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רמ"ו, תשפ"ד

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

'בר מצרא' בדירה סמוכה

הדירה, ומסתבר שהדבר כבר נעשה. עתה באבחת אי שימת לב, הוא עומד לאבד פתרון קסם למצוקת הדיור שלו, מה שעלול לגרום בעקבותיו מעבר דירה ועקירה שלו ושל כל משפחתו וילדיו אל הבלתי נודע, על שלל קשיי ההתאקלמות וגרורותיהן, והרבה מעבר לכך.

נעים הליכות ובעל מידות היה, ומעודו התרחק ממחלוקת כמטחוויו קשת, כך שלא חשב חלילה להתקוטט על הדבר, ויהי מה. מאידך, סערת הרגשות אליה נקלע, הייתה גדולה. הוא הבין כי איש לא התכוון דבר נגדו, והסיק כי ככל הנראה לא העלו על קצה דעתם מה הן תוכניותיו. הוא הרי מעולם לא רמז להם דבר וחצי דבר.

אמון היה על השתיקה מעודו, ותכונה נפלאה זו ליוותה אותו גם כעת. יעקב איטשע בירך לשלום את ברוך ואנשי המקצוע הנלווים. האיר להם פנים, ואף ענה בנינוחות לשאלותיהם. שלמות בנין נפשו ונשמתו, חשובים היה לו עשרת מונים משלימות דירתו, לא אתי אוהל ארעי ומבטל אוהל קבע.

בערב, כאשר סערת רוחו לא שקטה והתסכול פשט בעצמותיו, החליט לברר הלכתית את אשר לפניו. הוא לא ידע אם ברוך כבר קנה את הדירה או שמא הוא רק מתעניין בה, ואף סבר שמא לא דחוף לברוך הלז דוקא את הדירה הזו, ויתכן שדי בקלות ימצא דירה אחרת. כך או כך, הרי יש עדיפות למי שהוא 'בר מצרא', ודירתו הרי גובלת בדירת השכן.

בבוקר שלמחרת, התקשר יעקב איטשע אל בנימין דב, הבן הבכור אשר עמו עמד בקשר במשך למעלה מעשור בכל הנוגע לצרכי אביו, ששמח לשמוע את קולו של השכן היקר, אך נדהם לשמוע את אשר בפיו. בקול נמוך ובעדיניות נפש, שיתף יעקב איטשע את בנימין דב בכל לבטיו. הוא סיפר לו את אשר אירע, וכאשר שמע מבנימין דב שברוך כבר 'חתם חוזה', נסוג לאחור והודיע חד משמעית כי הוא מסלק ידו מהנשוא, וכך הסתיימה השיחה. אלא שכעבור שעה קלה, היה זה בנימין דב שהתקשר אליו חזרה וסיפר שבעוד מספר שעות הוא 'מזדמן לאזור' וישמח לקפוץ אליו.

אל הביקור בביתו של יעקב איטשע הופיע בנימין דב בכור הבנים יחד עם אחיו הצעיר דוד, ואליהם הצטרפו גם ברוך הקונה. ברוך היה נסער מכל הסיפור. הוא כלל לא העלה על דעתו שבכרישת הדירה יש סיפור של עוגמת נפש, ומשכך ביקש לבטל את העסקה. לאידך גיסא, יעקב איטשע שכבר התחיל להשלים עם ההפסד, חשש גם הוא שלא לגרום צער ליהודי אחר, והודיע שהחליט לוותר והוא נסוג. את המשך השיחה ניהלו האחים בניו של ר' נפתלי זאב, שהציעו לברר את הסוגיא בבית הוראה, למי ראויה הדירה להימכר על פי הלכה בהתאם למצב שנוצר כעת.

למצב כבר נתתי, בתוספת משיכת כתף כאומר 'לא יודע אם יספיקו'. הוא מהר להתקשר לאחותו הגדולה, וזו הזעיקה את כל בני המשפחה. כמה מהם הספיקו להגיע ברגעיו האחרונים, שעה שאנשי מד"א ניסו בכל מאודם להחיותו, וכמנין ומחצה זעקו 'שמע ישראל', כאשר השיב האב הישיש את נשמתו לבוראה במיתת נשיקה.

ימי 'השבעה' חלפו, גם ימי ה'שלושים' תמו, וכאשר התכנסו האחרים יחד, השיח ר' דוד הצעיר לאחיו על ידיד בשם ברוך שמתעניין לקנות את הדירה של האב, לדבריו הוא מעוניין לשלם מחיר טוב, למרות שהדירה ישנה וזקוקה לשיפוץ נרחב. היא מתאימה לו ולצפיותיו, ובכוונתו עם רכישתה להשקיע מכספו את שיפוצה וחידוש פניה שתתאים לחיים תוססים של משפחה ברוכת ילדים. אלו הביטו באלו, ולאחר החלפת דעות מהירה, סיכמו הכל כי אכן זו הצעה טובה ואין מניעה מצידם לקדם את המכירה.

לאחר מספר ימים, פגש ר' דוד, כבא-כח האחים, את ידידו ברוך, ומכר לו את הדירה במחיר של שני מיליון ושבע מאות אלף שקלים, לשביעות רצון כולם.

שבועיים לאחר מכן, ברוך, בעל הבית החדש, כבר הגיע למקום עם קבלן שיפוצים ואדריכל פנים מפורסם, והצוות סייר בדירה ומחוצה לה. בעודם מסתובבים ומחליפים רשמים ורעיונות, נתקל בהם מבטו של השכן יעקב איטשע, שגר מזה שנים בדירה שממול. מבט שארכו כהרף עין, הספיק לו כדי להבין את הנעשה. ברוך קנה או מתעניין לקנות את הדירה. הרגשה חמוצה תקפה אותו. דירה זו, היתה מושא חלומותיו.

בימי חייו של השכן היקר והנערץ ר' נפתלי זאב ז"ל, הוא לא העלה זאת על דל שפתיו. בכל ליבו איחל לשכנו הישיש, אריכות ימים ושנים. אולם ברי היה לו שביום מן הימים, כאשר ר' נפתלי זאב יבחר לעזוב ולהתגורר בשכנות לילדיו או במוסד כל שהוא, הוא יהיה הראשון להציע את עצמו כקונה לדירה זו. בכל פעם שמשפחתו התרחבה וזכתה בילד נוסף, כהיום כאחד עשר במספר בלע"ה, תוך כדי תמרון הצאצאים בינות לארבעת החדרים בפזיזר מחודש של המיטות, שכנה לה תקווה בפנית הלב כי בוא יבוא יום הרחבה דרך הישועה הממתניתה לו מעבר לדלת כפשוטו.

ביום שר' נפתלי זאב עזב לעולם שכולו טוב, הוא ידע את אשר לפניו, אלא שרגישותו לצערם של אחרים, והנהגתו המופתית והמיוחדת בין אדם לחבירו, הביאה אותו למסקנה שמוטב לו להמתין שבועות מספר בטרם יעלה ויבוא עם הצעתו לבניו של שכנו המנוח ולא לפנות בהצעות בעוד הכאב טרי. אלא שכעת, הוא מבין שההפתחות היו מהירות מכפי שסבר, הדרך אצה להם למכור את

פס"ט ר' נפתלי זאב ז"ל הכתה את הכל בצער. אמנם זקן ושבע ימים היה בפטירתו, אולם עד ליומו האחרון היה 'חי', במלא מובן המילה. הוא התגורר בביתו והתנהל באופן עצמאי לחלוטין. גם לאחר פטירת זוגתו מרת דבאשע ע"ה, מיאן לעבור להתגורר בבית אבות או בבית בניו ובנותיו, ואף סירב להסכים ללוח תורנויות פנימי לחלוקת לילות השנה על ידי יוצאי חלציו היקרים. 'כל זמן מ'לעבט, זאל זיין געלעבט' - היה עונה בטון פסקני, שלאחריו, ידעו בני משפחתו, אין עוררין. צאצאיו כיבדו את רצונו. יחד עם זאת, השתדלו מעל ומעבר למלא את תפקידם בכל מה שקשור לסיוע ולהנעים לאבי המשפחה, בשליטה מרחוק ככל שהיה ניתן. מידי בוקר היו יוצרים עמו קשר, ובמהלך שעות היום היו מבקרים אצלו, בנים ונכדים, חלקם בלימוד משותף וחלקם בטיוול יומי מרענן. זכה ר' נפתלי זאב לנבג בשיבה, ילדיו כשתלי זיתים סביב לשולחנו, זרע ברוך השם.

בלילה האחרון לחייו, ביקר אצלו צעיר בניו, ר' דוד. רגע לפני שנפרד, לאחר ברכת לילה טוב, הבחין כי מבטו של האב אינו חד כתמיד. היה גם נראה לו שתנועותיו רפיונות קמעה. התייעצות טלפונית קצרה עם אחותו הביאה אותו למסקנה כי הפעם הוא נשאר ללון בבית האב. לאב הישיש הוא סיפר שלמחרת בבוקר הוא אמור להשתתף בשמחת ברית לבנו של החברותא ככולל שתתיקיים בקרבת מקום, ועל כן הוא מבקש הפעם לעשות את הלילה בבית האב. ר' נפתלי זאב הסכים, ור' דוד המודאג גזר על עצמו 'לילה ער', לעמוד על משמרו בריאותו של האב.

לא זמן רב נדרש כדי להיווכח עד כמה צדק בהחלטתו. רק מחצית השעה חלפה והנה הוא שומע את קולו של אביו קורא בשמו. ר' דוד שנחפז לעבר אביו שבקש ממנו כוס מים, גילה לתדהמתו כי פני האב חיוורות כסיד. תוך כדי שמייהר לכבד את אביו ולמלא אחר בקשתו, אחז בידו השניה בטלפון והזעיק את שירותי ההצלה. 'מוטב אהיה שוטה כל ימי, ולא אפספס חלילה רגע אחד קריטי', הרהר לעצמו בחרדה, בעודו בוחן את פניו אביו בלב הולם לנוכח העובדה שגם לא גילה שום סימן התנגדות או פליאה מצד אביו. שבע דקות, שנדמו בעיניו לשעות ארוכות, ארכו לאנשי מד"א להגיע למקום.

ר' נפתלי זאב הבטיח להצלה בעיניים פעורות, כמו המתין לבואם. חולשה גדולה אפפה אותו, והוא שכב במיטתו ממלא אחר פקודותיהם מבלי להשמיע הגה. הלחץ דם היה נמוך, הסטורציה גם היא נחתה במהירות וכבר הייתה קרובה לחמישים. 'אין הרבה זמן', לחש אחד הפרמדיקים באזנו של ר' דוד, 'אני מתכוון לכל המשתמע מכך'. לשאלתו בקול נשנק אם להזמין את אחיו ואחיותיו, נענה 'עשה כרצונך, את האבחנה שלי

עיקרי הנושא בהלכה

א. דינא דבר מצרא

במסכת בבא מציעא (קת). מצינו שני שלבים לגבי טענת מצרנות בנדל"ן. תחילה מביאה הגמרא מחלוקת לגבי מי שהחזיק בקרקע הפקר שבין שני קרקעות של אחים או שותפים, כאשר בידו להחזיק בקרקע אחרת שגם היא של הפקר, שיטת רב שהמחזיק הוא 'הציעא' אך אין לסלקו משם, ושיטת רב נחמן שיש לסלקו. לאחר מכן, מביאה הגמרא מחלוקת גם לגבי בקרקע שאין לא אחים ולא שותפים, אלא שהשכן הסמוך טוען כלפי המחזיק שהוא היה רוצה לרכוש את הנכס הסמוך לנכס שלו כדי להשביח את הקרקע שלו, בזה דעתו של רב נחמן שלא ניתן לסלק את הקונה בגלל דינא דבר מצרא, ואילו נהרדעי סבורים שגם מצד דינא דבר מצרא ניתן לסלק את הקונה, משום שנאמר (דברים ו יח) 'ועשית הישר והטוב', ומפרש רש"י (ד"ה ועשית) שהקונה אינו נחסר כל כך, שהרי יכול למצוא קרקעות במקום אחר, ולפיכך אין לו להטריח על בן המיצר שיהיו נכסיו חלוקים.

על פי זה, כתב הטור (סימן קעה סעיף לו) דינא דבר מצרא הוא תקנת חכמים משום ועשית הישר והטור. וכך נפסק להלכה בשולחן ערוך (שם סעיף ו) שהמוכר בקרקע לאחר, בין מכרה הוא בין מכרה שלוחו ובין מכרוהו בית דין, חברו שבצד המיצר יכול לשלם לקונה ולסלקו מן הקרקע, אפילו אם הקונה תלמיד חכם ושכן וקרוב למוכר, והמצרן עם הארץ ורחוק מן המוכר, המצרן קודם ומסלק את הלוקח. במצב זה, יהיה הקונה נחשב כשלוחו של המוכר, ועדי הקנין יכתבו שטר בשם המצרן ואינם צריכים קנין אחר. וכתב שם רמ"א שאפילו אם המוכר אומר שאינו רוצה למוכר למצרן, קנה המצרן בעל כרחו של מוכר.

ב. דאורייתא או דרבנן

בגדר דין בר מצרא, מצינו דעות בפוסקים בראשונים, אם הוא מדאורייתא או מדרבנן. הרא"ש (בבא מציעא פרק ט סימן כד) כתב לחדש שאם הנכס נמכר לקונה הראשון בזול, או שהמוכר העמיד לו את העיסקה בתנאי אשכנזי משופרים, מה שלא היה מוכן לעשות לרוכשים אחרים, יש למצרן לשפות את הקונה בכל התנאים הללו, וכגון אם מכר לו בזול, עליו להשלים לו את הפער שהיה הקונה אמור להרוויח מרכישת הנכס במחיר מוזל. וכך לגבי כל תנאי או ריווח ותועלת שהיה הקונה אמור להפיק מן העיסקה, מה שלא היה מתרחש במידה והקונה היה איש אחר. במידה והמצרן טוען שהמחיר והתנאים הללו היה המוכר מסכים גם עם קונים אחרים, כותב הרא"ש שעליו מוטלת חובת ההוכחה על כך, מאחר ומעיקר הדין הקרקע שייכת ללוקח ואין למצרן זכות בה אלא משום ועשית הישר והטוב. ומה שמצינו לגבי יתומים שטוענים שהשביחו את קרקע אביהם, ובא בעל חוב לגבות את הקרקע בחובו וטוען שהשביחה כבר הייתה בחיי האב, הדין הוא שמאחר שהקרקע עומדת ממילא לגבייה, לכן חובת ההוכחה היא על היתומים, וכל עוד שלא הביאו ראיה שהם השביחו את הקרקע, נוטל המלוה גם את ההשביחה (ב"מ קי). מבאר הרא"ש שמדובר שם שהאב העמיד את הקרקע 'אפותיקי' למלוה, והיינו שגבייתו תהיה מהנכס הזה, ולכן היתומים נחשבים ליורד לתוך שדה חבריו שלא ברשות, מה שאין כן לגבי מצרן, שאע"פ שהוא עומד להוציא את הקרקע מהקונה, מכל מקום מעיקר הדין היא שייכת לרוכש, ורק מצד הישר והטוב תיקנו חכמים שיוכל לקנותה מן הקונה, וככל שיש ספק לגבי כספים ורווחים שישנם בעיסקה, על המצרן להוכיח כדבריו. מדברי הרא"ש עולה, שמדובר בתקנת חכמים בלבד ולכן חובת הראיה היא על הבר מצרא. וכן כתב הרמב"ם (שכנים פרק יב הלכה יא) שחובת הראיה על הבר מצרא, וכתב המגיד משנה (שם) לפי שהבר

מצרא הוא הנקרא מוציא מחבירו שעליו הראיה, לפי שכל זכותו היא רק מכה תקנת חכמים, וכתב שכן היא גם דעת העיטור. וכן כתב התרומת הדשן (סימן שמ) בשם הרא"ש ובדעת הרמב"ם.

וכך היא גם משמעות דברי הרמב"ם (שכנים פרק יב הלכה ה) שכתב: ודבר זה משום שנאמר 'ועשית הישר והטוב', ואמרו חכמים דהואיל והמכר אחד הוא, הרי טוב וישר הוא שיקנה מקום זה בן המיצר יותר מן הרחוק. וכן ביאר דבריו בקרית ספר (שם). וכן כתב רבי אברהם בן הרמב"ם שהאר"ך בתשובה (סימן עח) אודות קונה מסוים שרצה להשתמש מלקיים דינא דבר מצרא באופן שיעביד את הנכס במתנה לקטן, ובהתייחס לקניין שעשה הקונה כתב שם שהוא קניין גמור, מאחר שדין בר מצרא הוא תקנת חכמים, כי אילו היה מדין תורה לא וגמור, יכול הוא לתתו במתנה לקטן. וכבר פירשו כן הגאונים (שו"ת גאוני מזרח ומערב סימן יט) שדין בר מצרא הוא תקנת חכמים ורק אסמכוהו על קרא של 'ועשית הישר והטוב'.

גם החתם סופר כתב שדין בר מצרא הוא תקנת חכמים, והאר"ך בבירור הדברים כלפי סיפור חריג שהובא לפניו (חושן משפט סימן יא) מקהילת אייזנשטאט, אודות יהודי שירד מנכסיו ונותר חיוב כספים רבים, והוחלט בדינא דמלכותא שחתנו שהיה גנב הוא נושה בו יקבל את ביתו. נכמרו רחמי החתן על חמיו ורצה להתחסד עמו שלא לקבל את הבית ולהניח לו לגור שם עד שישגיג אלא לפרוע את החוב לחתנו, אלא שקפץ עליו רוגזו של שכן שהיה מצרן ודרש מכה דינא דבר מצרא שכאשר מוכרים את נכסי החתן לשלם את חובו לבעלי החוב, יש להקדימו על פני בעלי החוב שלא יגבו את גוף הבית אלא רק מדמי המכירה.

פסק הדין של בית דין צדק דקהילת אייזנשטאט על המקרה היה כך: אשר

לא טוב עשה בעמי ואין כאן דינא דבר מצרא כלל, ואלופי הקהל ראשים וטובים מחוייבים לעשות לו כל מיני כפיות ונגישות ולהרחיקו בכל מיני הרחקות עד שישמע לקול הורים ומורים על פי דין התורה הקדושה. והקהילה שלחה את הסיפור למרנא החתם סופר לברר את חוות דעתו.

השיב להם החתם סופר באור ליום ג' כ"ג שבט תק"פ: ידוע דינא דבר מצרא איננו דין תורה מפורש אלא שחכמים הכניסוהו בכלל מקרא שכתוב ועשית הישר והטוב, והמובן בזה, שנצטוו חכמים להדריך את עם ה' על הדבר הישר והטוב לפי ראות עיני חכמתם, ואפילו איננו דין תורה, מכל מקום כופין לעשות לפנים משורת הדין. ומזה מצינו שאמרו חכמים בכמה מקומות שיש בהם משום 'ועשית הישר והטוב'. כמו לגבי שומא ששמו למלוה נכסי הלוה ונטלם בחובו, שאמרו שהשומא הדרא לעולם (בבא מציעא לה), והיינו שתמיד יוכל הלוה לבוא למלוה וליתן לו המעות וליקח מה שגבה ממנו בחובו, אף על פי שמן התורה כיון ששמו ליה בית דין לבעל חוב הרי הוא שלו לחלוטין ולצמיתת עלמין. ועל אף שהרבה פעמים עשו חכמים לטובת המלוה יותר מהראוי לו לפי דין, כדי שלא לנעול דלת בפני לוי, מכל מקום אמרו שלעולם יוכל הלוה לשוב לביתו, מפני שראו חכמים שבקושי גדול אדם מניח קרקע ביד אחר ומכל שכן בית דירתו, ולבו של אדם דוח עליו, וזו אצורית גדולה אם יחזיק הנושה הזה בקרקעם שזו לא אשר בדה לידו שלא ברצון המוכר כי זה מחמת דוחקו והבית דין החליטו לו. כל זה

ראו חכמים בשכלם להכניס בפסוק 'ועשית הישר והטוב'. ובכלל זה גם דין בר מצרא, שבאמת מעיקר הדין הקרקע שייכת לקונה, ומכל מקום ציוו לעשות הטוב והישר למוכרה לבעל המיצר. ומתוך כל העלה גם לגבי שאלת בני קהילת אייזנשטאט, שממילא מובן כי דינא דבר מצרא צריך להיות טוב וישר, ואם יהיה רע ועקוב, ההיפוך מטוב וישר, פשיטא שכופים לסלק את יד המצרן.

[בנידון השאלה המדוברת שם, העלה החתם סופר כי יש לבעל הקרקע ולחתנו עשר ידות וטעמים שישארו בביתו. טעם ראשון, על פי דברי הש"ך (סימן קעה סק"ל) שכל שחזרו לקרקע אבותיו אין בו משום דינא דבר מצרא, והבת היא בכלל קרקע אבותיו, נמצא שאם גובה החתן את הבית, חזרה הבת לקרקע אבותיו. טעם שני, שהרי במכר לבעלים הראשונים אין דינא דבר מצרא (שם סעיף לו), ועל פי מה שביאר הסמ"ע (ס"ק סה) דגם מה שישאר ביד בעלים הראשונים אית ביה קצת משום ועשית הישר והטוב. ואם כן בנידון זה שהחתן התחייב שהחתן עצמו ידור בו, אין לך טוב וישר גדול מזה להחזיק האיש בחלתו של עצמו. טעם שלישי, שכל שאינו ישר וטוב כלפי המוכר, וכל שכן כשגורם לו רעה, אין בזה משום דינא דבר מצרא, וכמו שמצינו (בבא

וכן כתב בתרומת הדשן (סימן שלח) בתשובה לגבי טענת בר מצרא על אחד שקנה מגוי בית שבמיצרו של התובע, ודן שם לגבי טענת בר מצרא כשהמוכר גוי, וכתב שם כמה סיבות מדוע אין בר מצרא, אך סייג וכתב שמכל מקום אין לצרף לכאן טעם שמדובר בבית ולרבינו תם הרי אין בר מצרא בבית, מאחר ואין המנהג כדבריו, והקדמונים נהגו דין בר מצרא בבית ואין לשנות בזה, והמנהג פשוט דלא כרבינו תם

מציעא קח: שאם מכר כל נכסיו לאחד אין דינא דבר מצרא, ופירש רש"י (שם ד"ה מוכר) לפי שלא תקנו חכמים ללוקח להסתלק לעשות הישר והטוב לבעל המיצר לרעת המוכר שיצטרך למכור נכסיו לכמה אנשים, ויש בדבר יותר טורח. וגם כאן טובת החותן שהחתן יגבה את הקרקע ולא בן המיצר, שהרי החתן התחייב לתת לחותן לגור בבית ולהמתין לו על גביית החוב. טעם רביעי, שכאשר ימכרו את הקרקע בדין המלכות כדי להגבות את חובות החותן, הם ימכרו את הקרקע במחיר מוזל כדי שירבו הקונים במהרה, ונמצא שרק סכום מועט יכנס לחותן כדי שישלמו ממנו את החובות, והרי זה מזיק לחותן בעל הקרקע ולבעלי חובות אחרים, ואין דינא דבר מצרא כאשר הדבר מזיק לבעל הקרקע. טעם חמישי, במשכנתא אין דינא דבר מצרא (סימן קעה סעיף נו), ומאחר שעל פי דינא דמלכותא הראשון שנרשם לו שיעבוד ב'אין טאבילאצ'יא' [-רישום ב'טאבו'] הוא קודם, הרי החתן קודם, ובהגיע שעת החליטה אין בעל המיצר יכול לסלקו. טעם ששי, אף לדעת הסוברים (ש"ך סימן קעה סק"ג) שבבתים יש דינא דבר מצרא, להוציא איש מביתו אין הדעת סובלת שיהיה דינא דבר מצרא. וכל שכן להסוברים שאין בכלל דינא דבר מצרא בביתם (רבינו תם, ספר הישר שו"ת סימן לב, הוד"ב ברא"ש בבא מציעא פרק ט סימן לד, ראה סמ"ע שם ס"ק צח). וסוף דבריו שם: כל מי שיש לו דעת אנושי יבין וישכיל כי מי שאינו נותן מקום לאלו הנאמרים למעלה, והרי אכזר

כעורב להוציא איש מביתו ונחלתו, הרי הוא בכלל ארוו משיג גבול רעהו ומשיג גבול אולם, יקבוהו לאום וישיגוהו מחיתת רוזן, וזה לא יכחיש שום בר דעת, ולהיות ישראל קדושים הם ובני תרבות, אנשים צדיקים ואנשי חסד, על כן אין ספק שאם יקראהו לפני המצרן הזה את חומר הענין, ויודיעוהו עונשו של דבר, ישמע ויסבול, ויסור למשמע דין תורה, ויתברך ממציב גבול אלמנה, ויזכה לראות שכינה ויזכה לנחלה בלי מצרים בציון ברינה].

אמנם בתשובות מיימוניות (קנין סימן טז) כתב בשם ראבי"ה (סימן תתקצ"ג), והו"ד גם באור זרוע (חלק ג פסקי בבא מציעא סימן קצ"ג) שהיות שדין בר מצרא הוא משום ועשית הטוב והישר, הרי הוא קרוב למצוות עשה ואין לפקפק ואין להערים בה.

המגיד משנה שכאמור דקדק שדין בן המיצר הוא מדרבנן, כתב עוד (שכנים פרק יד ה"ה) שתורתנו התמימה נתנה בתיקון מידות האדם והנהגתו בעולם כללים באמרה (ויקרא יט ב) 'קדושים תהיו', וכן אמרה 'ועשית הישר והטוב', והכוונה שיתנהג בהנהגה טובה וישרה עם בני אדם, ולא היה מן הראוי בכל זה לצוות פרטים, לפי שמצוות התורה הם בכל

וכן כתב רבי אברהם בן הרמב"ם שהאריך בתשובה (סימן עח) אודות קונה מסוים שרצה להשתמש מלקיים דינא דבר מצרא באופן שיעביר את הנכס במתנה לקטן, ובהתייחס לקניין שעשה הקונה כתב שם שהוא קניין גמור, מאחר שדין בר מצרא הוא תקנת חכמים, כי אילו היה מדין תורה לא היו חכמי התלמוד חולקים בו. ומאחר וקנינו שלם וגמור, יכול הוא לתתו במתנה לקטן. וכבר פירשו כן הגאונים (שו"ת גאוני מזרח ומערב סימן יט) שדין בר מצרא הוא תקנת חכמים ורק אסמכוהו על קרא של 'ועשית הישר והטוב'.

עת ובכל זמן ובכל ענין, וההכרח חייב לעשות כן, ומדות האדם והנהגתו מתחלפת לפי הזמן והאישים, והחכמים זכרונם לברכה כתבו קצת פרקים מועילים נופלים תחת כללים אלו, ומהם שעשו אותם בדין גמור ומהם לכתחילה ודרך חסידות, והכל מדבריהם זכרונם לברכה, ולזה אמרו (עבודה זרה ל.) חכמים דברי דודים יותר מיינה של תורה.

יתכן שזו גם כוונת ראבי"ה, שהגם שאין בציווי הכללי של התורה 'ועשית הישר והטוב' ציווי מוגדר ומעשי כיצד יש לנהוג, ולכן אין כאן 'מצוות עשה', חכמים הבינו שהקדמת הבר מצרא היא בכלל הציווי הכללי לעשות הישר והטוב, ולכן ציווי להקדים את הבר מצרא וקבעו שהוא בכלל הציווי הכללי של עשית הישר והטוב, ומכאן חומרתה של הלכה זו שקרובה להיות כמצוות עשה.

ג. בר מצרא בבתי

כפי שהוזכר לעיל, אחד הטעמים שהחתם סופר דבו הוא דין בר מצרא בבתי. בעוד שבשדות נפסק להלכה (סימן קע"ה סיפ"א ו) שאם קנה הלוקח שדה והמצרן חפץ בה, יכול המצרן לשלם לקונה ולסלקו, הרי שלגבי בתי מציינו מחלוקת.

רבינו תם (ספר הישר, שו"ת סימן לב) כתב בתשובה לבני פריש, שחזר על כל צדי צדדין ולפני

כל יודע דת ודין, ולא מצא דין בר מצרא לגבי בתי, מלבד בבית הבנוי על גבי קרקע של חבירו שאינו יכול לומר שנוטל עציו ואבניו וכן לא למכור לאיש אחר זכותו שבעצים ובאבנים. לדברי רבינו תם, בשדות שאפשר להעביר את המחרישה בבת אחת על פני שטח גדול, יש להתחשב בטענת בר המצרא שנוח לו שהתיה לו שדה גדולה שיכול לחרוש ולזרוע ולקצור את כולה בבת אחת, אבל בתיים שיש קיר ביניהם ואין חיבור, לא שייך דינא דבר מצרא. ועוד שכל טעם דינא דבר מצרא לפי שהקונה יכול לקנות את הקרקע במקום אחר, אבל בתיים שאין הדרך למוכרם ושמה לא ימצא בית אחר, לא תיקנו בהם דין בר מצרא. וכן כתבו התוספות (בבא מציעא קה: ד"ה ארעא) והביאו את דברי רבינו תם.

הרא"ש (בבא מציעא פרק ט סימן לד) שהביא גם הוא את דברי רבינו תם, כתב טעם נוסף לחלק בין שדות לבתיים, שבשדות יש תועלת לעשיר שצריך הרבה שדות, אבל בבתיים, גם עשיר שיש לו בית דירה יפה לא יתכן שיסלק את הקונה מבית דירתו כדי לקנות בית להשכירו לאחרים.

דקדק רבינו ירוחם (נתיב יא חלק ד מא.) מדבריו אלו, שאם היה רוצה המצרן את הבית לדירתו או להרחיב ביתו ולא כדי להשכיר לאחרים, יהיה בו דין בר מצרא. והוסיף עוד לדקדק מדברי רבינו תם שחילק בין שדות לבתיים, שדוקא בשדות יש עניין בחיבור כמה שדות לשדה אחת גדולה ולא בבית, שאם המצרן היה לו צורך בבית הסמוך בעבור בית הכסא, או שיש לאותו בית חלון ויש לו היוק ראה מהחלון, כאן כבר יש לו עניין ברור והכרחי לצרכי ביתו, ובאופן זה יהיה דין בר מצרא אפילו אם אינו לדירה. וכן כתב בבית יוסף (סימן קעה סיפ"א).

הרשב"א בתשובה (חלק א סימן תתקט"ו) שהביא את דברי רבינו תם וכתב שכן היא גם דעת הרמ"ה, ביאר שלשיטתם אין דין בר מצרא כשיש כותל חוצץ בין המיצר לקרקע, ואולם דעת הרשב"א עצמו שמעשים שבכל יום שדנים דין מצרנות בבתיים כבשדות, כי בכל מה שדרך בני אדם לחבר יחד, שייך דין בר מצרא.

תשובתו ווסקת בשני מצרנים לגן, ראובן ושמעון, ראובן היה מצרן לרוב הגן ושמעון רק בשטח מועט של ארבע מעות. שמעון קנה את כל הגן, ומחמת היות אביו של שמעון גזבר ואלים, ופעמים ששמעון אף היה ממלא את מקומו, חשש ראובן לתבוע את שמעון על הגן. עברו ימים ואביו של שמעון נפדד מעולם המעשה לעולם הנשמות. כעת פנה ראובן לתבוע את שמעון תוך שהוא מתגונן על מה שלא תבע עד כעת כשבאמתחתו סיפורים שונים של אלימות שהיו מנת חלקו של אבי שמעון.

השואל שהריץ את השאלה לרשב"א רצה לברר האם על ראובן להוכיח את שמעון בדבר אלימות האב הגזבר. ועוד בירר כיצד יהא הדין אם יש לראובן עד אחד שרצה לקנות את הגן בשעתו ושמעון שלא להזיירו שלא יקנה.

בפתח תשובתו מביא הרשב"א את דעת רבי מאיר אבועלפאי ז"ל [-הרמ"ה] ורבינו יעקב [-רבינו תם] שאין דינא בר מצרא בשום דבר שיש כותל חוצץ בין המצרן לקרקע הנמכרת. והוכחתם ממסכת בבא מציעא (קח:) שכאשר יש רכס של דקלים שמפסיק בין השדות, אנו בודקים אם יכול להכניס בין השדות תלם אחד של מחרישה בלא להפסיק את החרישה יש טענת בר מצרא, אבל אם אינו יכול להכניס אין דין בר מצרא. וביאר הרשב"א על פי דבריהם שלכן לא נזכר דין בר מצרא בבית בשום מקום, שהרי יש כותל חוצץ בין הרשויות. אך כתב שם שמעשים שבכל יום בארצות שלנו שדנים בבתיים כבשדות.

ובנידון השאלה על שני מצרני הגן, כתב הרשב"א שאפילו אם דין בר מצרא נוהג בין בבית ובין בגינות ובין בשדות, אפילו אם יש ביניהם כותל החוצץ, ומשום מעשים שבכל יום בארצות שלנו שדנים בבתיים כבשדות, כסיפור שלהם הרי שניהם מצרנים, ומבואר בגמרא (בבא מציעא שם) ששדה שיש לה ארבעה מצרנים ואחד קדם וקנה, זכה הלה בשדה. לאחר מכן הוסיף והאריך לדחות את טענת ראובן על אלימות האב של שמעון, וכתב שאין מזה טענה כלפי שמעון, ובוודאי לא מצד טענת מצרנות. אך אם יש לראובן עדים שעמד לקנות ושמעון איים עליו עד שנמנע מחמת אונס, בית דין רואים אם היה ביד שמעון זה להזיקו במה שאיימו, הרי זה אונס, ויכול עכשיו בשטר האונס לתבוע מצרנותו.

הרשב"א שהכריע בתשובה זו שגם בבתיים שייך דין בר מצרא, כתב כך גם בתשובה נוספת (חלק ב סימן קמה) שמעשים שבכל יום שדנים דין בר מצרא אפילו בבתיים, וחילק בין בתיים לרכס דקלים, שהדקלים דרכם להיות מחולקים כן לעולם ואין דרך בני אדם לקוצצם לפי שיש הפסד גדול בדבר, אבל בכותל החוצץ בין הבתיים אינו אלא כמיצר שבין שתי השדות, שלא נעשה המיצר אלא למחיצה בין שתי שדות של שני בני אדם, ואף על פי שעכשיו אין אחד מהם זורע את המיצר מכל מקום אילו מכרו אחד לחבירו את חלקו ודאי שהיה זורעו ומחבר את שתי השדות להיות אחד. וכותל שבין שני בתיים הרי הוא כמיצר, ואילו נעשו שני הבתיים לאדם אחד היה סותר ובונוה ומחבר ועשוי הוא לכך, והלכך כותל החוצץ אינו מעכב בדין בן המיצר.

וכך היא גם דעתו של הריב"ש (סימן תקא) שבבתיים יש דין בר מצרא, ואין ראה מוקלים, שכן דקלים דבר חשוב הוא ואין הבעלים עשויים לעוקרם. מה שאין כן בבתיים שהדרך לחברים בפתחים.

וכן כתב בתרומת הדין (סימן שלח) בתשובה לגבי טענת בר מצרא על אחד שקנה מגוי בית שבמיצרו של התובע, ודן שם לגבי טענת בר מצרא כשהמכור גוי, וכתב שם כמה סיבות מדוע אין בר מצרא, אך סייג וכתב שמכל מקום אין לצרף לכאן טעם שמדובר בבית ולרבינו תם הרי אין בר מצרא בבתיים, מאחר ואין המנהג כדבריו, והקדמונים נהגו דין בר מצרא בבתיים ואין לשנות בו, והמנהג פשוט דלא כרבינו תם.

המשך הדין והיוצא להלכה נביא בע"ה ובס"ד בשבוע הבא

